

«DE LA TRADUCCIÓ, NINGÚ NO N'ÉS LLIURE»

Presentació Revista *Doletiana*

«Filosofia i traducció»

Nº 4, 2012-2013

Xavier Bassas Vila
Universitat de Barcelona
bassas@ub.edu

Dediquem el quart número de la revista *Doletiana* al tema "Filosofia i traducció". Que aquest tema sigui efectivament allò que s'anomena pròpiament un "tema" —l'interès del qual ha oscil·lat força al llarg de la història— o que sigui més fonamentalment una "relació pràctica" no tematitzable entre dos actes de pensament, és una qüestió que trobarem analitzada en tots els textos i, especialment, a la traducció en castellà d'un capítol de l'Antoine Berman que presentem al final d'aquest número. Així mateix, els textos que s'inclouen aquí reflexionen des de diferents perspectives sobre la importància teòrica i pràctica de la filosofia respecte a la traducció, de la traducció respecte a la filosofia, així com també sobre llur relació a la llum de les nombroses formes que aquesta mateixa relació pot adoptar.

En aquest marc, assenyalem d'entrada que la majoria dels textos que presentem prenen com a punt de partida la filosofia per encaminar-se cap a la traducció com a punt d'arribada i objecte d'estudi. Son textos que examinen, per tant, "la filosofia de la traducció", és a dir, les problemàtiques conceptuals que el pas interlingüístic ha suscitat a la història de la filosofia, així com les obertures teòriques i les ampliacions del seu àmbit proposades per pensador/ores i traductòlegs/logues. Aquest primer conjunt de textos aplega, doncs, reflexions traductològiques molt lligades a qüestions filosòfiques o a autors/res que han elaborat un pensament de la traducció. Malgrat la infinitat de detalls que els distingeixen en llurs particularitats teòriques i estilístiques, podem discernir-hi dues grans línies de força.

D'una banda, en els textos del cèlebre Michel Deguy i de Xavier Bassas podrem llegir reflexions sobre la traducció que prenen com a

marc teòric fonamental la història de la filosofia, entesa més precisament com a història de la Metafísica. Amb una escriptura poètica que és alhora, en ella mateixa, una posició teòrica i una pràctica filosòfica, el text de Michel Deguy parteix primer d'una afirmació de Tsvetàieva sobre la possibilitat o impossibilitat de traduir Puixkhin i desenvolupa després, tirant d'aquest fil, un pensament no-metafísic de la traducció com acte de "traduir". Deguy assumeix, de fet, que no podem abordar la traducció sense posicionar-nos a l'interior o a l'exterior de certa concepció metafísica del llenguatge com expressió, on allò "dit" seria una substància i el subjecte, una interioritat. En la seva perspectiva no-metafísica, Deguy desenvolupa llavors la seva reflexió a través d'anàlisis gramaticals i culturals, i conclou amb una oposició entre dos modes i mons en la traducció:

Les finalités [de l'un et l'autre « monde » de la traduction] sont opposées : dans un cas, le plus fréquenté, il s'agit de neutraliser Babel, d'abolir la diversité des langues, qui fait que les humains ne s'entendent pas. Dans l'autre, c'est l'inverse : le champ est la littérature ; chaque langue est appelée par le trésor de son chef-d'œuvre (de Shakespeare ; de Molière ; de Dante ; de Goethe ; de Pouchkine ; de Cervantès, etc. ; ce sont leurs œuvres qui protègent les langues). Traduire ici veut dire « faire l'épreuve de l'Étranger » ; creuser la différence abyssale, dite de « l'intraduisible », *entre* les langues des œuvres.

Xavier Bassas construeix les reflexions del seu text partint també de l'oposició de dos modes/mons en la traducció i, alhora, de la història de la Metafísica. El seu text gira efectivament entorn de la següent pregunta: "Com traduir la metafísica?". Amb l'objectiu de comprendre els peculiars exercicis de traducció realitzats per dos grans pensadors de la filosofia francesa actual, Jean-Luc Marion i Alain Badiou, l'autor reprèn les nocions filosòfiques d' "immanència" i "transcendència" per aplicar-les al camp de la traductologia. A partir d'aquestes nocions, podem sens dubte entendre millor la tasca que duu a terme J-L. Marion per traduir Descartes per Descartes mateix, així com també, d'altra banda, la traducció-recreació de *La República* de Plató per A. Badiou. L'oposició entre el treball de traducció de Marion i el de Badiou mena l'autor de l'article a proposar finalment una distinció a nivell textual i conceptual entre "traducció immanent" i "traducció transcendent".

En aquest quart número de *Doletiana*, també trobem una segona línia de força que recorre tots els textos i que es manifesta, molt clarament, en els articles de Carla Canullo i Daniel Barreto. A partir d'una concepció de la traducció com un "acte d'hospitalitat", aquests textos desenvolupen un mateix "paradigma ètic" de l'acte de traduir per camins que són, però, força diferents. Canullo traça el seu propi recorregut a través del pensament de nombrosos teòrics de la traducció

i traductors —Berman, Ricoeur i Pareyson, entre d'altres— per tal de relligar així les nocions d'hospitalitat, metàfora i “veritat per interpretar”. L'autora apunta, en aquest sentit, que “ ‘passer’ – d'une langue à l'autre, d'un texte à l'autre, d'une culture à l'autre – est un geste où se traduit une vérité des textes et des cultures dont la dimension interprétative n'est pas accidentelle”. El moviment de la traducció activa, per tant, una veritat de les llengües i de les cultures intrínsecament lligat a la interpretació. D'altra banda, Daniel Barreto concentra les seves reflexions sobre el pensament de Franz Rosenzweig per tal d'establir primerament una oposició fonamental entre la simple traducció d' “allò que es dit” (*le dit*) i la traducció com activitat creadora del llenguatge. Aquesta oposició apareix també, sota una altra forma, en el text ja comentat de Michel Deguy inclòs en aquest número –fet que obre aquest compendi a una lectura intertextual a través dels lligams que creen els textos mateixos. Amb un estil clar i sobri, Barreto va resseguir poc a poc l'oposició de Rosenzweig per examinar la universalitat com a noció clau d'una relació no-homogeneïtzant entre persones/cultures. D'aquesta mateixa relació, el text de la Bíblia i les seves traduccions —des de la seva primera versió grega— ens ofereix una experiència i una manifestació privilegiades.

En lligam directe amb aquestes qüestions, el text de Salah Basalamah es recolza en la “Cultural Translation” per ampliar les possibilitats d'una “filosofia de la traducció” pròpiament dita. A partir dels textos de P. Ricoeur, així com els de Ladmiral entre d'altres, l'autor es proposa recórrer el camí que porta la traducció vers les ciències socials. En aquesta direcció, els estudis post-colonials li ofereixen d'entrada una primera ampliació de l'acte de traduir que aplega l'àmbit lingüístic, cultural i geogràfic; ara bé, una filosofia de la traducció hauria d'ampliar-se encara més i ser també “capaç de pensar la transformació dels éssers humans de manera més global i comprensiva per tal d'incloure així la dimensió psicològica, i fins i tot espiritual”. La traducció, en un paradigma ètic i espiritual, travessa d'aquesta manera els límits que la reclouen en una disciplina (acadèmica) i s'obre així a tots els àmbits de l'existència.

* * *

La recerca sobre el que anomenem, inversament, “la traducció de la filosofia” està poc representada en aquest número malgrat l'interès fonamental que aquesta perspectiva suposa per a nosaltres en

l'actualitat. Sí, ens sembla efectivament necessari d'insistir en la importància de la llengua i de l'escriptura en filosofia, una disciplina sotmesa a la dominació del concepte i que sovint oblida el fet que, sense text, no hi ha això que entenem per filosofia. En aquest sentit, posar en relleu les traduccions de textos filosòfics i desenvolupar anàlisis crítiques de les traduccions mateixes són dos exercicis que poden precisament ajudar-nos a insistir en aquest fet textual "oblidat". El treball que aquestes anàlisis crítiques realitzen sobre el textos mateixos, així com també l'estudi rigorós dels diferents nivells que els componen (no només el nivell conceptual i semàntic, sinó també estilístic, retòric, etc.) són una eina fonamental per recordar la *textualitat* de la filosofia. La filosofia també està feta de llenguatge, d'una sintaxi que revela alhora un estil d'escriptura, d'un lèxic de vegades intraduïble (*logos*, *Dasein*, *différance*, etc., —vegeu el *Vocabulaire Européen des Philosophies. Dictionnaire des intraduisibles*, sota la direcció de Barbara Cassin, la millor referència actual en aquesta qüestió), i l'anàlisi de traduccions esdevé un bon principi fenomenalitzador d'aquestes qüestions.

En aquesta via es situa precisament el text de Francisco Martín Díez, que analitza les traduccions al castellà del llibre de Paul Ricœur titulat *Temps et récit*. L'autor es dedica, doncs, a l'estudi d'una traducció filosòfica per tal de desvetllar les implicacions conceptuals i lingüístiques de les diferents decisions que va prendre el traductor de l'obra de Ricœur. Díez es concentra, especialment, en dues nocions fonamentals del text ricœurí: la "mise en intrigue" i el binomi "avant/amont", que li serveixen per reflexionar sobre la relació entre traducció i interpretació, traductologia i hermenèutica a la llum del pensament de Gadamer. Davant els pocs textos rebuts que segueixen aquesta línia d'estudi, constato el poc interès que aquesta "crítica de traduccions" suscita actualment. En l'àmbit literari, però, està una mica més desenvolupada.

La introducció de *La Traduction et la lettre ou l'Auberge du lointain* (1985), d'Antoine Berman, també dedica alguns fragments a aquesta crítica de traduccions i clou, d'aquesta manera, el quart número de la revista Doletiana. Gràcies a l'excel·lent treball de traducció en castellà realitzat per Núria d'Asprer, aquest text demostra tota la seva potencialitat i les raons per les quals ha constituït i constitueix encara una referència ineludible i molt enriquidora no només per als estudis traductològics i per a totes aquelles i aquells que tradueixen. Nocions com ara "traducció mot a mot", "traducció servil", "traducció literal i traducció de la lletra", així com els binomis teoria/pràctica de la traducció *versus* experiència/reflexió, configuren l'univers conceptual en què el cèlebre Antoine Berman desenvolupa un pensament de la traducció que traspasa la pràctica i la disciplina acadèmica on alguns

volen mantenir reclòs l'acte de traducció:

Aussi la traductologie n'enseigne pas *la* traduction, mais développe de manière transmissible (conceptuelle) l'expérience qu'*est* la traduction dans son essence plurielle. Le parallèle, ici, avec la psychanalyse, le théâtre ou la philosophie ne saurait être assez souligné.

Relligant així la traductologia amb disciplines fonamentals per a la constitució de la nostra subjectivitat més íntima, Berman escriu finalment en aquest sentit: "À ce titre, la traductologie ne concerne pas les seuls traducteurs, mais tous ceux qui sont pris dans l'espace de la traduction. C'est-à-dire nous tous, en tant que, de la traduction, nul n'est libre." Això mateix, doncs, dit ras i curt: "... de la traducció, ningú no n'és lliure".

* * *

No podria acabar aquesta presentació sense agrair finalment als impulsors de la revista *Doletiana*, Ramon Lladó i molt especialment Núria d'Asprer (directora), la seva invitació a dirigir aquest número, així com també la seva ajuda constant i pacient per tal de publicar aquí aquests textos. Cal agrair també als autors dels textos llur contribució indispensables, perquè l'esforç per continuar investigant sobre la traducció, la llengua i la nostra existència és avui tan necessari com ho ha estat sempre. Perquè de la traducció, en efecte, ningú no n'és lliure. Ni ahir, ni avui, ni demà.